

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ ΣΗΜΕΡΑ

Μια κριτική προσέγγιση της θεωρίας του «θεάματος»

Κείμενο ομιλίας στην κατάληψη της Υφανέτ
κατόπιν πρόσκλησης της εκλεκτής ομάδας του Ξενοδοχείου των Ξένων

Θεσσαλονίκη, 26 Νοεμβρίου 2004

«*Η Κοινωνία του Θεάματος*» (εφεξής ΚτΘ) είναι, όπως γνωρίζετε, ο τίτλος του περίφημου βιβλίου, που θεωρείται ότι ο Γκυ Ντεμπόρ, συνιδρυτής και εξέχον μέλος της καταστασιακής Διεθνούς (Internationale situationniste), ξεκίνησε να γράφει γύρω στα 1963 και το οποίο πρωτοκυκλοφόρησε στη Γαλλία το 1967, λίγο πριν τον περίφημο «Μάη του '68».

Σύμφωνα με τον συγγραφέα του, το βιβλίο αυτό διατυπώνει μια επαναστατική θεωρία, εντελώς απαραίτητη για όσους «θέλουν πραγματικά να ανατρέψουν μια κατεστημένη κοινωνία»: μια θεωρία, η οποία «εξηγεί σε βάθος αυτή την κοινωνία ή τουλάχιστον δίνει την εντύπωση» ότι το κάνει· και η οποία πέτυχε «να διακηρύξει ότι το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου είναι κακό, αποκαλύπτοντας την ακριβή του φύση» (*Πρόλογος στην τέταρτη ιταλική έκδοση της Κ.τ.Θ.*, 1979).

Με άλλα λόγια, ο Γκυ Ντεμπόρ θεωρούσε πως μάς προσέφερε μια πλήρη αλήθεια επί της ουσίας του υπάρχοντος κόσμου. Γι' αυτό και τόνιζε πως, όσα έγραφε εκεί το 1967, θα ισχύουν «μέχρι το τέλος αυτού του αιώνα [τού 20ού] κι ακόμα πιο πέρα» (στο ίδιο) –προφανώς δηλαδή και για σήμερα και για όσο αυτός ο υπάρχων κόσμος και το «κέντρο» του παραμένουν όρθια.

Αυτά σημαίνουν, πως η όποια συζήτηση για την επικαιρότητα της θεωρίας του, οφείλει να τοποθετείται κατ' αρχήν πάνω σ' αυτή τη θεμελιώδη αξίωση με την οποία την φόρτισε ο ίδιος ο συγγραφέας της: ο Γκυ Ντεμπόρ πέτυχε διάνια; Η θεωρία του «θεάματος» εξηγεί πράγματι «ικανοποιητικά την κατεστημένη κοινωνία»; Φανερώνει και κατονομάζει την «ακριβή φύση» του «ιδίου του κέντρου του υπάρχοντος κόσμου»;

Είναι νομίζω απαραίτητο ν' απαντήσουμε σ' αυτά τα ερωτήματα, ώστε να συζητήσουμε σοβαρά για την «κοινωνία του θεάματος σήμερα». Επιπλέον, τα ερωτήματα αυτά, όποια κι αν είναι η τελική μας απάντηση, πρέπει να μάς απασχολούν πάντοτε, εάν δεν θέλουμε «η κριτική έννοια του θεάματος να εκχυδαϊστεί σε κάποια κενή φόρμουλα της κοινωνιολογικοπολιτικής ρητορείας, για να εξηγεί και να καταγγείλει αφηρημένα τα πάντα» (Κ.τ.Θ. § 203).

1. Η προϊστορία της έννοιας «θέαμα» στη σκέψη του Γκυ Ντεμπόρ

Για ν' απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα, θεωρώ πως πρέπει να εξετάσουμε τη διαμόρφωση και μετεξέλιξη της έννοιας «θέαμα» μέσα στη σκέψη του Ντεμπόρ. Διότι ο όρος αυτός εμφανίζεται στη σκέψη του πολύ νωρίτερα από το 1967, νωρίτερα ακόμα κι από το 1963. Μόνο που, τότε, τον συσχετίζει μεν με την κατεστημένη αλλοτρίωση αλλά δεν του αποδίδει ακόμα την ιδιότητα να «εξηγεί

ικανοποιητικά την κατεστημένη κοινωνία» ούτε να κατονομάζει «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

1957

Πράγματι, το 1957, στην *Έκθεση πάνω στην κατασκευή καταστάσεων* –ένα κατά κάποιον τρόπο ιδρυτικό κείμενο της Κ.Δ.–, συσχετίζει άμεσα την «κατασκευή καταστάσεων» με το «θέαμα» ως εξής:

Η κατασκευή καταστάσεων αρχίζει πέρα από τη σημερινή κατάρρευση της έννοιας του θεάματος. Δεν είναι δύσκολο να δει κανείς πόσο πολύ η ίδια η αρχή του θεάματος συνδέεται με την αλλοτρίωση του παλιού κόσμου, την απουσία παρέμβασης. Αντιστρόφως βλέπουμε ότι οι πιο αξιόλογες από τις επαναστατικές αναζητήσεις της κουλτούρας προσπάθησαν να σπάσουν την ψυχολογική ταύτιση του θεατή με τον ήρωα, θέλοντας να τον σπρώξουν στη δράση, προκαλώντας την ικανότητά του να ανατρέψει την ίδια του τη ζωή. (*Το Ξεπέρασμα της Τέχνης*, εφεξής *ΞΤ*, σ. 45)

Εδώ, το «θέαμα» προσδιορίζεται ως η αρχή της «μη-παρέμβασης», όπως το 1967 θα κατονομαστεί μεταξύ άλλων και σαν «το αντίθετο του διαλόγου» (*Κ.τ.Θ.*, § 18). Ναι μεν «συνδέεται με την αλλοτρίωση του παλιού κόσμου», αλλά δεν φιλοδοξεί να περιγράψει ούτε αυτή την ίδια την αλλοτρίωση επακριβώς ούτε «το ίδιο» το κέντρο του «παλιού κόσμου». Περιγράφει απλώς την αρχή της αλλοτρίωσης, που ισχύει για το αποκλειστικό πεδίο της κουλτούρας.

1960

Το ίδιο συμβαίνει και με το πολύ ενδιαφέρον κείμενο *Προκαταρκτικές σημειώσεις για τον προσδιορισμό ενός ενιαίου επαναστατικού προγράμματος*, που έγραψε ο Ντεμπόρ το 1960 μαζί με τον Πιέρ Κανζουέρ, στέλεχος της ομάδας «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα». Το «θέαμα» αφορά και εδώ στο αποκλειστικό πεδίο της κουλτούρας. Διαβάζουμε εκεί:

Όλες οι μορφές της καπιταλιστικής κοινωνίας σήμερα βασίζονται σε τελική ανάλυση στη γενικευμένη και –στο επίπεδο των μαζών– σταθερή διαίρεση μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών, μεταξύ εκείνων που δίνουν εντολές κι εκείνων που τις εκτελούν [...] Έξω από την εργασία, το θέαμα είναι ο κυρίαρχος τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι σχετίζονται μεταξύ τους. Μόνο μέσω του θεάματος ο λαός αποκτά μια (πλαστοποιημένη) γνώση κάποιων γενικών όψεων της κοινωνικής ζωής, από τα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα έως τους κυρίαρχους τρόπους συμπεριφοράς και τις ενορχηστρωμένες συνδιασκέψεις των διεθνών αρχηγών κρατών. Η σχέση μεταξύ δημιουργών και θεατών είναι μόνο μια μετάθεση της σχέσης μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών.

Το «θέαμα» λοιπόν δεν αφορά, ούτε εδώ, το «κέντρο του υπάρχοντος κόσμου» αλλά την κουλτούρα. Είναι ο κυρίαρχος τρόπος σχέσης «έξω από την εργασία», μια «μετάθεση» στο πεδίο της κουλτούρας της διαίρεσης μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών.

1961

Το 1961, στα πλαίσια της συνεργασίας του με την ομάδα «Εργατική Εξουσία», που είχε προέλθει από το «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα», ο Ντεμπόρ γράφει το κείμενο *Για ένα επαναστατικό κριτήριο της τέχνης*, με αφορμή την ταινία «Με κομμένη την ανάσα», του Ζαν-Λυκ Γκοντάρ, που είχε εντυπωσιάσει το κοινό εκείνη την εποχή. Εκεί, ο Ντεμπόρ επανέρχεται στην έννοια του «θεάματος» ως εξής:

Τη σχέση ενός θεάματος με τα προβλήματα της κοινωνίας δεν πρέπει να την αναζητήσουμε στις επιφανειακές σημασιοδοτήσεις του, αλλά στο επίπεδο της λειτουργίας του ως θέαμα.

Διακρίνει λοιπόν «το θέαμα» από «τα θεάματα» (ταινίες, κ.λπ.) και μιλάει για μια γενικότερη «λειτουργία» του θεάματος, πάντοτε στο πεδίο της κουλτούρας. Πράγματι, αμέσως μετά την παραπάνω φράση παραθέτει το απόσπασμα από την *Έκθεση...*, που προανέφερα, και παρακάτω συνεχίζει:

Η συγγένεια ανάμεσα στην πρωτοκαθεδρία του θεάματος στην κοινωνική ζωή και την πρωτοκαθεδρία μιας τάξης διευθυνόντων (που αμφότερες θεμελιώνονται στην αντιφατική ανάγκη μιας παθητικής συναίνεσης), δεν είναι ένα παράδοξο, μια παραδοξολογία. Είναι μια εξίσωση γεγονότων, που χαρακτηρίζουν αντικειμενικά το σύγχρονο κόσμο. Εδώ συναντούνται η πολιτιστική κριτική, που αντλεί την εμπειρία της από την αυτοκαταστροφή της μοντέρνας τέχνης, και η πολιτική κριτική, που αντλεί την εμπειρία της από την καταστροφή του εργατικού κινήματος από τις δικές του αλλοτριωμένες οργανώσεις. (στο ίδιο)

Το «θέαμα» αφορά λοιπόν, και εδώ, τη σφαίρα της κουλτούρας και της πολιτιστικής κριτικής έξω από την εργασία, ενώ η διαίρεση διευθυνόντων-εκτελεστών (θέση της ομάδας «Σ. ή Β.» από κάμποσα χρόνια πριν) αφορά το πεδίο της εργασίας και την πολιτική κριτική. Υπάρχει μεν «συγγένεια» και «εξίσωση γεγονότων» μεταξύ τους αλλά το «θέαμα» δεν κατονομάζεται ως κέντρο ή κεντρικότερο, ούτε η κοινωνία μας μπορεί να εξηγηθεί ικανοποιητικά μόνο με τη βοήθεια της έννοιας «θέαμα».

Την ίδια χρονιά, στην ομιλία του *Προοπτικές για συνειδητές τροποποιήσεις μέσα στην καθημερινή ζωή* (Internationale Situationniste, τχ 6), ο Ντεμπόρ γράφει:

Αυτή η κοινωνία τείνει ν' απομονώνει τους ανθρώπους σαν μεμονωμένους καταναλωτές [δηλαδή και πάλι «έξω από την εργασία»- σ.τ. Γ.Δ.Ι.], ν' απαγορεύει την επικοινωνία. Έτσι η καθημερινή ζωή είναι επίσης ιδιωτική ζωή, τόπος του διαχωρισμού και του θεάματος (...) το προλεταριάτο οφείλει να απαρνηθεί οτιδήποτε υπερβαίνει την καθημερινή ζωή, ή μάλλον ισχυρίζεται ότι την υπερβαίνει: το θέαμα, τις 'ιστορικές' λέξεις ή χειρονομίες, το 'μεγαλείο' των διευθυνόντων, το μυστήριο των εξειδικεύσεων, την 'αθανασία' της τέχνης και την εξωτερική προς τη ζωή σπουδαιότητά της.

Έως εδώ λοιπόν ο Ντεμπόρ δεν θεωρούσε ότι η κοινωνία βασίζεται στο «θέαμα» αλλά στο διαχωρισμό «διευθυνόντων-εκτελεστών» μέσα στην εργασία. Θεωρούσε ότι το «θέαμα» και η κριτική του θεάματος αφορά την πολιτιστική σφαίρα και τη σφαίρα της «καθημερινής ζωής», ενώ ο διαχωρισμός διευθυνόντων-εκτελεστών και η κριτική του αφορά την πολιτική σφαίρα -τη *σύνδεση των* οποίων έχετε σαν ζητούμενο στη βάση της «συγγένειας» μεταξύ του πολιτιστικού «θεάματος» και του «διαχωρισμού διευθυνόντων-εκτελεστών» μέσα στην παραγωγή. Έτσι, η ίδια η κοινωνία δεν κατονομάζεται ως «κοινωνία του θεάματος».

1963

Δύο χρόνια αργότερα, το 1963, συναντάμε -αλλά χωρίς καμιά επεξήγηση- τον όρο «κοινωνία του θεάματος» στο κείμενο *Κυριαρχία της φύσης, ιδεολογία, τάξεις*, που δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση I.S. (τχ 8). Το κείμενο αυτό, που ασφαλώς συνοπογράφει ο Ντεμπόρ, επαναλαμβάνει το μαρξικό σχήμα περί αντίφασης μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων, με τη διευκρίνηση ότι "αυτή η αντίφαση πρέπει τώρα να αναγνωσθεί ως η καταδίκη της ποταπής και ταυτόχρονα επικίνδυνης ανάπτυξης που επιφυλάσσει για τον εαυτό της η αυτό-ρύθμιση αυτής της παραγωγής, σε σχέση με τη μεγαλειώδη δυνατή ανάπτυξη που μπορεί να στηριχτεί στην παρούσα οικονομική υποδομή».

Εδώ, στηριγμένοι στο σχήμα της ομάδας «Σ. ή Β.» περί «διευθυνόντων-εκτελεστών», οι καταστασιακοί και ο Ντεμπόρ το προεκτείνουν προς τις πιο οικείες τους περιοχές και το διευρύνουν πέραν του πεδίου της εργασίας –ιδέα που θα ξανασυναντήσουμε αργότερα στην Κ.τ.Θ.(§ 114)–, γράφοντας:

Προλετάριοι είναι εκείνοι που δεν έχουν καμιά δυνατότητα να μετασηματίσουν τον κοινωνικό χωρόχρονο που η κοινωνία τους δίνει να καταναλώσουν [ενώ] οι διευθύνοντες είναι εκείνοι που οργανώνουν αυτό το χωρόχρονο κι έχουν ένα περιθώριο προσωπικής επιλογής.

Μάλιστα, αυτό το διαχωρισμό τον θεωρούν εδώ, κεντρικό αυτού του κόσμου:

Με δεδομένη αυτή τη διαίρεση, όλες οι άλλες διαφορές κοινωνικής θέσης πρέπει να θεωρούνται δευτερεύουσες. (στο ίδιο)

Επομένως, κεντρικό στον υπάρχοντα κόσμο δεν είναι το «θέαμα» αλλά ο διαχωρισμός μεταξύ «διευθυνόντων-οργανωτών» του κοινωνικού χωρόχρονου και «εκτελεστών-διευθυνόμενων» καταναλωτών του.

Εκτός αυτού, εκείνο που στο παραπάνω κείμενο έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον για το θέμα που συζητάμε, είναι η σαφής και αποκλειστική σύνδεση της έννοιας «θέαμα» με την ιδεολογία και την προπαγάνδα. Πράγματι εδώ, με βάση μια ιδέα του Ραούλ Βανεγκέμ (*Βασικές κοινοτοπίες*, I.S. τχ 7, 1962), η ιδεολογία προτείνεται σαν ένα «αναλγητικό, υπνωτικό, ηρεμιστικό» και σαν «ναρκωτικό»: «Το θέαμα είναι ένα ναρκωτικό για σκλάβους», θα διαβάσουμε τρία χρόνια αργότερα.

Παράλληλα, οι καταστασιακοί εξηγούν την αξία ενός βιβλίου του Ζακ Ελλύλ για την προπαγάνδα («περιγράφει την ενότητα των διαφόρων μορφών παραγωγής εξαρτημένων ανακλαστικών» και «δείχνει ότι αυτή η διαφήμιση-προπαγάνδα είναι κι ένα φάρμακο σε μια κοινωνία σφαιρικά άρρωστη, το οποίο μάς επιτρέπει να ανεχόμαστε την αρρώστια χειροτερεύοντάς την»), και καταλήγουν:

Οι άνθρωποι είναι σε μεγάλο βαθμό συνένοχοι της προπαγάνδας, [προσέξτε: της προπαγάνδας, κόμμα –σημ. Γ.Δ.Ι.] του κυρίαρχου θεάματος, επειδή δεν θα μπορούσαν να το απορρίψουν παρά αμφισβητώντας ολοκληρωτικά την κοινωνία. (ΞΤΤ, σ. 271, η υπογράμμιση δική μου, Γ.Δ.Ι.)

Συνεπώς, έως το 1963, τίποτα δεν μάς επιτρέπει ακόμα να σκεφτούμε πως ο Ντεμπόρ θεωρούσε το «θέαμα» σαν «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου». Ίσα-ίσα, η έννοια αυτή εξακολουθούσε να μένει στο πεδίο της κουλτούρας, της ιδεολογίας, ή ακόμα πιο περιορισμένα της διαφήμισης και της προπαγάνδας.

1966

Έστω όμως ότι το 1963 είναι ακόμη μακριά από το 1967, που δημοσιεύτηκε η *Κοινωνία του Θεάματος*. Μήπως στα μεταξύ τους τέσσερα χρόνια μετεξελίχθηκε η σκέψη του Ντεμπόρ πάνω στο «θέαμα»; Θα ήταν απολύτως θεμιτό. Ωστόσο, όσα έλεγε από το 1957 έως το 1963, τα επαναλαμβάνει και το 1966, δηλαδή ένα μόλις χρόνο πριν από την κυκλοφορία του *Η κοινωνία του θεάματος*. Εννοώ βεβαίως το κείμενο *Η παρακμή και η πτώση της θεαματικής-εμπορευματικής οικονομίας*, που γράφτηκε από τον ίδιο τον Ντεμπόρ, όπως θεωρείται, με αφορμή την εξέγερση στο Λος Άντζελες την προηγούμενη χρονιά (I.S. τχ 10). Σε αυτό το κείμενο μάλιστα, ο Ντεμπόρ επεξηγεί για πρώτη φορά εκτεταμένα τη σχέση μεταξύ «θεάματος» και εμπορεύματος, κι είναι σημαντικό να δούμε πώς το έκανε τότε.

Η εξέγερση εκείνη περιγράφεται λοιπόν εδώ ως

εξέγερση [σημ. ΓΔΙ: Προσέξτε, όχι ενάντια στο «θέαμα» αλλά] ενάντια στο εμπόρευμα, ενάντια στον κόσμο του εμπορεύματος και του εργαζόμενου-καταναλωτή που είναι *ιεραρχικά* υποταγμένος στα μέτρα του εμπορεύματος. (ΞτΤ, σ. 330)

Πιο συγκεκριμένα, ο Ντεμπόρ θεωρεί πως η εξέγερση στο Λος Άντζελες οφειλόταν στο γεγονός ότι οι Μαύροι της αμερικανικής κοινωνίας

παίρνουν κατά γράμμα την προπαγάνδα του σύγχρονου καπιταλισμού, τη διαφήμιση της αφθονίας [και γι' αυτό] θέλουν αμέσως όλα όσα τους δείχνουν και είναι διαθέσιμα με αφηρημένο τρόπο, επειδή θέλουν να τα χρησιμοποιήσουν. (στο ίδιο, σ. 330)

Οπότε:

Οι Αμερικάνοι Μαύροι είναι προϊόν της σύγχρονης βιομηχανίας, όπως και η ηλεκτρονική, τη διαφήμιση, το κύκλοτρον. Φέρουν τις αντιφάσεις της. Είναι οι άνθρωποι που ο θεαματικός παράδεισος οφείλει ταυτόχρονα να ενσωματώσει και ν' απορρίψει. Γι' αυτό ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο θέαμα και τη δραστηριότητα των ανθρώπων γίνεται ολοφάνερος σε αυτούς. Το θέαμα είναι *καθολικό (universel)* όπως και το εμπόρευμα. Επειδή όμως ο κόσμος του εμπορεύματος θεμελιώνεται πάνω σε μια ταξική αντίθεση, το εμπόρευμα είναι *ιεραρχικό*. Το εμπόρευμα –άρα και το θέαμα που *μορφώνει* [informe] τον κόσμο του εμπορεύματος– είναι υποχρεωμένο να είναι ταυτόχρονα *καθολικό και ιεραρχικό*. Το αποτέλεσμα είναι μια *καθολική ιεράρχηση* (...)
Το θέαμα είναι ένα *ναρκωτικό για σκλάβους*. Δεν πρέπει να το παίρνει κανείς κατά γράμμα, αλλά να το ακολουθεί με μια ελάχιστη απόσταση (χωρίς αυτή την καθυστέρηση, ο φανακισμός έρχεται στην επιφάνεια). (στο ίδιο, σ. 335-6)

Είναι λοιπόν ξεκάθαρο, ότι *έως και το 1966* ο Ντεμπόρ όχι μόνο δεν προσδιορίζει το «θέαμα» ως το «κέντρο της υπάρχουσας κοινωνίας» αλλά, συγκεκριμενοποιώντας κατά κάποιον τρόπο τις προηγούμενες ιδέες του για το ρόλο του «θεάματος» στη σφαίρα της κουλτούρας, το προσδιορίζει κυρίως ως *ιδεολογία, προπαγάνδα και διαφήμιση του κόσμου του εμπορεύματος και του καπιταλισμού*.

Ελάχιστη σχέση έχουν όλα αυτά με τις διατυπώσεις του στην *Κοινωνία του θεάματος*, την αμέσως επόμενη χρονιά, σύμφωνα με τις οποίες το «θέαμα» δεν αφορά αποκλειστικά στο πεδίο της κουλτούρας, ούτε της ιδεολογίας και της προπαγάνδας/πληροφόρησης ή της ενημέρωσης/μόρφωσης του κόσμου του εμπορεύματος, αλλά κάτι πολύ περισσότερο και ουσιαστικότερο, δηλαδή το «*ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου*».

Η μόνη ιδέα, εδώ, που ίσως προσεγγίζει την ιδέα της *Κοινωνίας του θεάματος*, είναι η ιδέα ότι «το θέαμα *μορφώνει* τον κόσμο του εμπορεύματος», δηλαδή ότι αποτελεί μια κατά κάποιον τρόπο «*μορφοποιητική αρχή*» του κόσμου του εμπορεύματος. Ωστόσο είναι ξεκάθαρο ότι, μέχρις εδώ, ο κόσμος του εμπορεύματος δεν περιγράφει «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου», εφόσον, όπως διευκρινίζει εκεί ο Ντεμπόρ, *το εμπόρευμα «θεμελιώνεται πάνω σε μια ταξική αντίθεση» και όχι πάνω στο «θέαμα»*.

Όπως θα προσπαθήσω να δείξω, αυτή η διαφορά μεταξύ 1957-1966 και 1967 δεν είναι απλώς μια διαφορά «*εννοιολογικού βάθους*» ή *εννοιολογικής εκλέπτυνσης*, αλλά θέτει ένα *καίριο πρόβλημα στην ίδια την έννοια του «θεάματος»*, όπως μάς τη δίνει το βιβλίο του 1967.

2. Το πρόβλημα της ντεμπορικής έννοιας «θέαμα»

Συγκεκριμένα, εάν, όπως μάς λέει ο Ντεμπόρ μεταξύ 1957 με 1966:

1. ο κόσμος μας *θεμελιώνεται* σε μια ταξική αντίθεση και πιο συγκεκριμένα στη διαίρεση μεταξύ «διευθυνόντων» και «εκτελεστών»·
2. αυτή η *κεντρική* του αντίφαση συνίσταται, ευρύτερα, στο διαχωρισμό μεταξύ εκείνων που οργανώνουν το χωρόχρονο κι εκείνων που τον καταναλώνουν «παθητικά», δηλαδή χωρίς δυνατότητα να τον μετασχηματίσουν·
3. εάν, συνεπώς, σ' αυτόν εδώ τον κόσμο υπάρχουν κάποιιοι, δηλαδή εκείνοι που τον *διευθύνουν και οργανώνουν*, οι οποίοι μάλιστα «έχουν ένα περιθώριο προσωπικής επιλογής» πάνω στο πώς θα οργανώσουν τον κοινωνικό χωρόχρονο, αποκλείοντας τον υπόλοιπο κόσμο από αυτή την κεντρική δραστηριότητα·
4. ο όρος «θέαμα» περιγράφει την «αρχή της μη-παρέμβασης» –δηλαδή την «αρχή» της οργανωμένης από κάποιους *παρεμπόδισης/αποκλεισμού* στους υπολοίπους να «παρέμβουν» στα πράγματα·
5. εάν, επομένως, υπάρχει μεν «συγγένεια αρχής» μεταξύ του διαχωρισμού διευθυνόντων-εκτελεστών και «θεάματος», αλλά στο επίπεδο της *κεντρικής* αντίφασης του υπάρχοντος κόσμου η «ακριβής φύση» αυτής της αρχής είναι ο *αποκλεισμός*,
6. ενώ το «θέαμα» είναι «ένα ναρκωτικό για σκλάβους», δηλαδή η ιδεολογία που «*μορφώνει/διαμορφώνει* τον κόσμο του εμπορεύματος» τυλίγοντας σ' ένα πέπλο ομίχλης την *κεντρική* αντίφαση του υπάρχοντος κόσμου,

τότε είναι προφανές ότι η αρχή και η έννοια του «θεάματος» *δεν περιγράφει* όλο τον υπάρχοντα κόσμο, *δεν επεξηγεί* ικανοποιητικά *όλη* την κατεστημένη κοινωνία, *ούτε* πολύ περισσότερο το «κέντρο» της.

Πολύ απλά: εάν υπάρχουν σ' αυτό τον κόσμο κάποιιοι που τον διευθύνουν και τον οργανώνουν, έχοντας μάλιστα «ένα περιθώριο προσωπικής επιλογής», τότε αυτοί οι διευθύνοντες-οργανωτές *δεν είναι θεατές –ούτε καν σκλάβοι!* Και βέβαια, ο όρος «θέαμα» και «ναρκωτικό για σκλάβους» δεν κατονομάζει τη δραστηριότητά τους, που ασκείται ακριβώς στο κέντρο του υπάρχοντος κόσμου, έστω κι αν αυτοί οργανώνουν τον κόσμο έτσι ώστε οι υπόλοιποι άνθρωποι να μην έχουν δυνατότητα παρέμβασης και να καταντούν, έτσι, «θεατές».

Επιπλέον εάν, όπως λέει ο Ντεμπόρ μεταξύ 1957 με 1966, η υπάρχουσα κοινωνία θεμελιώνεται στον *αποκλεισμό* της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπων από τις διαδικασίες «οργάνωσης και μετασχηματισμού της ζωής» τους, τότε είναι *επόμενο* αυτοί οι αποκλεισμένοι άνθρωποι να βρίσκονται στη θέση του *θεατή* ως προς αυτές τις διαδικασίες. Αυτό όμως σημαίνει ότι *πρώτα* αποκλείονται, δηλαδή στέλνονται στην «κερκίδα» της ζωής, και έτσι, *έπειτα*, γίνονται «θεατές» του υπάρχοντος κόσμου ή «κόσμου του εμπορεύματος».

Συνεπώς, με βάση αυτά τα δεδομένα:

- το «θέαμα» (όπως ακριβώς και το εμπόρευμα στο Μαρξ) είναι ένα *δευτερεύον αποτέλεσμα* του αποκλεισμού των ανθρώπων από τις διαδικασίες οργάνωσης και μετασχηματισμού της ζωής τους·
- πρωτεύων, άρα *κεντρικός* στην υπάρχουσα κοινωνία, είναι αυτός ο *αποκλεισμός* των «εκτελεστών-σκλάβων» από τους «διευθύνοντες-κυρίους», με διακυβευόμενο αντικείμενο την οργάνωση και μετασχηματισμό των συνηθικών ζωής·

ενώ

- το «θέαμα» (όπως και το εμπόρευμα στο Μαρξ) ακολουθεί, *έπεται*, στη σφαίρα της κουλτούρας, της καθημερινής ζωής, της ιδεολογίας, της διαφήμισης-προπαγάνδας, σαν «πληροφόρηση του κόσμου του εμπορεύματος» και «ναρκωτικό για σκλάβους».

Αυτά μάς λένε οι χρήσεις κι επεξηγήσεις της έννοιας «θέαμα» από τον Ντεμπόρ μεταξύ 1957 με 1966. Κι όλα αυτά συνιστούν, σαφώς, μια πολιτική, άρα θεσμική, σκέψη και τοποθέτηση, η οποία –εάν την ακολουθήσουμε– μάς καλεί να τοποθετηθούμε πρωταρχικά, *όχι πάνω στο «θέαμα» αλλά πάνω στον αποκλεισμό*• δηλαδή να συλλάβουμε τον αποκλεισμό και όχι το «θέαμα» ως «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

3. Ο κόσμος ως «σκηνοθεσία»

Μήπως όμως θα μπορούσαμε να σκεφτούμε πως η *κεντρική δραστηριότητα* αυτών των *μη-θεατών και μη-σκλάβων* διευθυνόντων-οργανωτών του κόσμου είναι η «παραγωγή θεάματος», οπότε δικαίως ο Ντεμπόρ θεώρησε πως η έννοια του «θεάματος» περιγράφει το ίδιο το κέντρο αυτού του κόσμου;

Ασφαλώς όχι! Εάν η *κεντρική δραστηριότητα* των *μη-θεατών και μη-σκλάβων* διευθυνόντων-οργανωτών αυτού του κόσμου συνίσταται στην «παραγωγή θεάματος», τότε η *κεντρική αυτή δραστηριότητά τους* –η οποία *στήνει* την υπάρχουσα κοινωνία και συνεπώς αποτελεί το «κέντρο» της– δεν θα πρέπει να περιγράφεται με τον όρο «θέαμα» *αλλά με τον πολύ πιο ακριβή όρο «σκηνοθεσία»*• και οι ίδιοι να μην κατονομάζονται πλέον σαν «διευθύνοντες-οργανωτές» απλώς, αλλά σαν «σκηνοθέτες» του υπάρχοντος κόσμου!

Εάν προσέξουμε τα κείμενα που έγραψε ο Γκυ Ντεμπόρ αργότερα, δηλαδή από τον *Πρόλογο στην ιταλική έκδοση της «Κ.τ.Θ.»* το 1979 κι έπειτα, θα δούμε πως αυτή η μάλλον φαντασμαγορική ιδέα περί του κόσμου ως «σκηνοθεσία» και περί «σκηνοθετών» του, όχι μόνον δεν απουσιάζει αλλά αντίθετα επιβάλλεται όλο και περισσότερο! Τι άλλο πράγματι υπονοούν όλες αυτές οι περίπου «συνωμοσιολογικές» αποψεις του που διαβάζουμε εκεί;

Ωστόσο, παρά τη μερική αλήθεια τους (διότι, βεβαίως, *συνωμοσίες υπήρξαν και υπάρχουν* ανέκαθεν, μόνο που *δεν φτιάχνουν αυτές την ανθρώπινη ιστορία*, είτε προέρχονται από «αντιδραστικούς» είτε από «επαναστάτες»), αυτές οι ύστερες αποψεις του Ντεμπόρ είναι άκρως απογοητευτικές. Και θεωρητικά, και πολιτικά, και φιλοσοφικά, και υπαρξιακά ακόμη.

Εάν ο υπάρχων κόσμος χαρακτηρίζεται *κεντρικά* από το «διαχωρισμό μεταξύ διευθυνόντων-εκτελεστών», αυτοί οι διευθύνοντες και οργανωτές της ζωής *δεν σκηνοθετούν τον κόσμο· αποκλείουν*. Και δεν αποκλείουν εκτοξεύοντας «εικόνες αποσπασμένες από κάθε όψη της ζωής» και «θεάματα»! Πώς είναι δυνατόν ν' αποκλειστεί κάποιος από την «οργάνωση και το μετασχηματισμό της ζωής» του *μόνο και μόνον* επειδή κάποιος άλλοι του σερβίρουν «εικόνες» και «θεάματα»; Εάν οι διευθύνοντες-οργανωτές αποκλείουν, το κάνουν *πρωταρχικά* με άλλους τρόπους, όπως εκείνοι λ.χ. που περιέγραψε ο Μαρξ στο κεφάλαιο για την *Πρωταρχική συσσώρευση κεφαλαίου*. Και αφού αποκλείσουν, τότε φέρνουν τους αποκλεισμένους στην «κερκίδα» και στην κατάσταση του «θεατή». Ε, άμα είσαι στην κερκίδα, θέλεις και πασατέμπο ... αλλά δεν σε βαστάει ο πασατέμπος στην κερκίδα! *Για το τι τρέχει στην «κερκίδα» έκανε τόση φασαρία ο Ντεμπόρ μιλώντας το 1967 περί «θεάματος»;*

Σ' αυτή την απογοητευτική σκέψη μάς οδηγεί όμως, εκ των πραγμάτων, η τοποθέτηση της έννοιας «θέαμα» αντί της έννοιας «αποκλεισμός» στο «κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

4. «Η κοινωνία του θεάματος»

Μήπως όμως την απάντηση σε όλα τα παραπάνω προβλήματα, μάς τη δίνει το θεωρούμενο ως το ώριμο και πιο ολοκληρωμένο έργο του, *Η κοινωνία του θεάματος του 1967*;

Στο βιβλίο αυτό συναντούμε, πράγματι, μια *μετεξέλιξη* σε σχέση με όλους τους μέχρι και το 1966 ορισμούς του της έννοιας «θέαμα». Το κατά πόσον αυτή η μετεξέλιξη είναι και *πρόοδος* –δηλαδή κατά πόσον αποσαφηνίζει καλύτερα την «ακριβή φύση» του υπάρχοντος κόσμου– ή όχι, θα το εξετάσω ευθύς αμέσως.

Τώρα πλέον, στην *Κοινωνία του θεάματος*, το «θέαμα» δεν προσδιορίζεται απλώς ως ιδεολογία (έστω και ... οπτικοακουστική), αλλά ως «*υλοποιημένη ιδεολογία*»· δεν περιγράφει απλώς τον «τρόπο κατά τον οποίο οργανώνει τη ζωή ο καπιταλισμός», ούτε μόνο την «πληροφορία του κόσμου του εμπορεύματος», δηλαδή την «προπαγάνδα» και τη «διαφήμιση» του· δεν είναι πλέον απλώς ένα «ναρκωτικό για σκλάβους», αλλά «παρουσιάζεται σαν η ίδια η κοινωνία, σαν ένα μέρος της κοινωνίας και σαν όργανο ενοποίησης» (Κ.τ.Θ., § 3).

Βεβαίως, και εδώ το «θέαμα» προσδιορίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό σαν *ιδεολογία και προπαγάνδα*. Δεν θα σάς κουράσω με πολλές παραθέσεις αποσπασμάτων. Ας θυμίσω μόνο:

[Το θέαμα] είναι η πανταχού παρούσα επιβεβαίωση της επιλογής που έχει ήδη γίνει μέσα στην παραγωγή και η αντίστοιχη κατανάλωσή της. (§ 6).

Το θέαμα είναι ο μη-διακοπτόμενος λόγος, που η παρούσα τάξη πραγμάτων επιφυλάσσει για τον εαυτό της, ο εγκωμιαστικός της μονόλογος. (§ 24).

Το θέαμα εκφράζει αυτό που η σύγχρονη κοινωνία μπορεί να κάνει, μέσα όμως σε αυτή την έκφραση το επιτρεπτό αντιτίθεται απολύτως στο εφικτό. (§ 25).

Ο ταυτόχρονα παρών και απών κόσμος, που το θέαμα μάς δείχνει, είναι ο κόσμος του εμπορεύματος, ο οποίος κυριαρχεί σε ό,τι είναι βιωμένο. (§ 37).

Το θέαμα είναι ένας διαρκής πόλεμος του οπίου για να μάς αναγκάσει ν' αποδεχτούμε την ταύτιση των αγαθών με τα εμπορεύματα και την ταύτιση της ικανοποίησης με την επιβίωση. (§ 44).

Κ.Ο.Κ.

Όστος κατά τον Ντεμπόρ, το «θέαμα» είναι τώρα κάτι πολύ περισσότερο από ιδεολογία και προπαγάνδα, κι αυτό υποτίθεται ότι θέλει επί της ουσίας να μας πει *Η κοινωνία του θεάματος* όταν το τοποθετεί στο «ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου», θεωρώντας ότι περιγράφει «την ακριβή φύση του».

Πώς όμως στηρίζει κάτι τέτοιο; Πώς είναι δυνατόν το «θέαμα» να είναι κάτι περισσότερο από ιδεολογία-προπαγάνδα, έστω και οπτικοακουστική; Πώς είναι δυνατόν να κατονομάζει και να περιγράφει κάτι περισσότερο από αυτό που συμβαίνει στην «κερκίδα»; Πώς είναι δυνατόν το «κέντρο» της υπάρχουσας κοινωνίας να είναι το «θέαμα» και όχι ο, εκ μέρους μιας μειοψηφίας, *πρωτεύων και καθοριστικός* αποκλεισμός της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπων από τις διαδικασίες οργάνωσης και μετασχηματισμού της ζωής τους, δηλαδή από τους *θεσμούς και την παραγωγή θεσμών*; Πώς είναι δυνατόν το «θέαμα» να μην είναι πλέον απλώς και μόνον η «πληροφόρηση του κόσμου του εμπορεύματος» κι «ένα ναρκωτικό για σκλάβους»; Πώς είναι δυνατόν να κατονομάζει το κέντρο της υπάρχουσας κοινωνίας;

Λογικά, αυτό είναι δυνατόν μόνον εάν υποθέσουμε ότι *όλοι μα όλοι* οι άνθρωποι, όχι μόνον οι «εκτελεστές-οργανωμένοι» αλλά και οι «διευθύνοντες-οργανωτές», έχουν περιέλθει στην κατάσταση του *θεατή*, στην κατάσταση του *σκλάβου*, στην κατάσταση του ανθρώπου της κερκίδας της ζωής. Αυτό είναι δυνατόν εάν υποθέσουμε ότι *όλοι μα όλοι* οι άνθρωποι αποκλείονται από την οργάνωση και το μετασχηματισμό της ζωής τους. Με άλλα λόγια, μόνον εάν υποθέσουμε ότι ο διαχωρισμός μεταξύ «διευθυνόντων-οργανωτών» και

«εκτελεστών-οργανωμένων» έχει πάψει να είναι κεντρικός στην υπάρχουσα κοινωνία και ότι όλοι μα όλοι έχουν περιέλθει στην κατάσταση του «θεατή».

Το πρόβλημα αυτό είναι τόσο σαφές, τόσο στη θεωρητική, τη φιλοσοφική όσο και στην πολιτική του διάσταση, που ο Ντεμπόρ δεν μπορούσε βέβαια να το αγνοήσει. Πώς του απάντησε λοιπόν στην Κ.τ.Θ. ;

5. Η «οικονομία που αναπτύσσεται για τον εαυτό της»

Η ιδέα μιας τόσο γενικευμένης και καθολικής σκλαβιάς, καθυπόταξης και παθητικότητας, όπως αυτή που εννοούν ρητά οι αξιώσεις της έννοιας «θέαμα» στην Κ.τ.Θ., δεν μπορεί να στηριχτεί και να υποστηριχθεί παρά με την ιδέα ότι κάποια έξω-ανθρώπινη «δύναμη» έχει επιβληθεί στους ανθρώπους, σε όλους τους ανθρώπους.

Προσέξτε: αυτό το «έξω-ανθρώπινη» δεν υπονοεί κάποια ... εξωγήινη-ΥΦΟ δύναμη! Υπονοεί μια παντελώς μη-συνειδητοποιημένη ή «ασυνείδητη» αντικειμενική απρόσωπη δύναμη, η οποία, επιπλέον, έχει καταλάβει ολόκληρη τη συνείδηση όλων των ανθρώπων ανεξαιρέτως -όπως το λέει απερίφραστα λ.χ. ο Άνσελμ Γιάπε στο βιβλίο του για τον Ντεμπόρ¹, μιλώντας περί ολοκληρωτικής κατάληψης του συνειδητού από την «αφαίρεση». Βέβαια, ένα καυτό ερώτημα εδώ είναι: εάν έχει υπάρξει τέτοια ολοκληρωτική κατάληψη του συνειδητού από την ασυνείδητη «αφαίρεση», τότε πώς κάποιοι άνθρωποι, λ.χ. ο Ντεμπόρ ή ο Γιάπε, τη συνειδητοποίησαν; Πώς βρέθηκαν «έξω» από αυτήν, ώστε να την κατονομάζουν και καταγγέλλουν; Μυστήριο !

Ας θέσουμε όμως μια πιο πρωταρχική ερώτηση : ποιά θα μπορούσε άραγε να είναι αυτή η έξω-ανθρώπινη, ασυνείδητη απρόσωπη αντικειμενική «δύναμη» μέσα στην ανθρώπινη ιστορία;

Για ν' απαντήσει σ' αυτή την ερώτηση, ο Ντεμπόρ καταφεύγει, όπως και ο Μαρξ, σε μια κυρίαρχη επιστημονίζουσα «λαϊκή δοξασία» του 19ου αιώνα. Αυτή η απρόσωπη αντικειμενική «δύναμη», που σκλαβώνει ανεπίγνωστα τη σύμπασα ανθρωπότητα, «διευθύνοντες» και «διευθυνόμενους», μετασχηματίζοντας την κοινωνία σε « κοινωνία του θεάματος », είναι η *οικονομία*. Ιδού :

Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπήρξε η *πραγματική ασυνείδητη ιστορία*, που οικοδόμησε και τροποποίησε τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπινων ομάδων σαν συνθήκες επιβίωσης και επέκτασης αυτών των συνθηκών : η οικονομική βάση όλων τους των προσπαθειών [...] Η οικονομική ανάπτυξη απελευθερώνει τις κοινωνίες από τη φυσική πίεση, που απαιτούσε τον άμεσο αγώνα τους για επιβίωση, αλλά μ' αυτόν τον τρόπο υποτάσσονται στον απελευθερωτή τους. (ΚτΘ, § 40).

Έτσι,

το θέαμα υποτάσσει τους ζωντανούς ανθρώπους στο μέτρο που η οικονομία τους έχει ολοκληρωτικά καθυποτάξει. Δεν είναι τίποτε άλλο από την οικονομία που αναπτύσσεται για τον εαυτό της (ΚτΘ, § 16) [...] η νίκη της αυτόνομης οικονομίας. (ΚτΘ, § 51)

Να λοιπόν πώς θεμελιώνεται το «θέαμα», ως το «κέντρο της υπάρχουσας κοινωνίας» και «καθολική» αλλοτρίωση.

6. Η βιολογικοποίηση του κοινωνικοπολιτικού

¹ Άνσελμ Γιάπε, *Γκυ Ντεμπόρ*, εκδ. Ελεύθερος Τύπος.

Αυτή η επιστημονίζουσα «λαϊκή δοξασία» του 19ου αιώνα περί «οικονομίας» εξακολουθούσε στα χρόνια και στους κύκλους του Γκυ Ντεμπόρ –και σήμερα ακόμα– να είναι τόσο βαθιά, ώστε το περί «θεάματος» οικοδόμημα, το οποίο όπως είδαμε *στήριξε σε αυτήν*, μοιάζει πράγματι αριστοτεχνικό κι ακλόνητο. Δεν είναι όμως αριστοτεχνικό κι ακλόνητο επειδή εμβαθύνει όντως στα πράγματα, αλλά επειδή στηρίζει τα επιχειρήματά του σε μια ευρέως διαδεδομένη κι αποδεκτή «λαϊκή δοξασία». Ας την παρακολουθήσουμε.

Πράγματι, για να δικαιολογηθεί η παντοκρατορία της οικονομίας, και άρα του «θεάματος», πάνω στους ανθρώπους, η ιδέα περί «ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων» προβλήθηκε έως το απώτατο παρελθόν της ανθρωπότητας. Έτσι θεμελιώθηκε η υπόθεση ότι υπήρξε κάποτε ένα «σημείο μηδέν», ένα σημείο μηδενικής ανάπτυξης των ασυνείδητων, αντικειμενικών κι απρόσωπων «παραγωγικών δυνάμεων», ένα σημείο «πρωταρχικής υλικής ή φυσικής σπάνης» κατά το Μαρξ, το οποίο ακολούθησε αναγκαία μια περαιτέρω «αυτόματη», δηλαδή εξίσου ασυνείδητη-αντικειμενική-απρόσωπη επαύξησή τους. Έτσι η ιστορία θεμελιώθηκε σαν μια *πρόοδος* αυτής της επαύξεσης έως την τελική «αφθονία», υποτιθέμενο θεμέλιο ενός επίγειου παραδείσου. Έστω κι αν αυτή η «πρόοδος» εμπεριέχει συγκρούσεις (ταξικές, κ.α.), αυτή προηγείται ως «οικοδόμημα»· αυτές έπονται, ως «μορφή» ή «εποικοδόμημα».

Σ' αυτό το γραμμικό-ποσοτικό σχήμα περικλείστηκε ολόκληρη η ανθρώπινη ιστορία ή «προϊστορία», *ο σκοπός και το νόημά της*· και σ' αυτό στηρίζει τα επιχειρήματά του και ο Ντεμπόρ όταν ορίζει το «θέαμα» ως τη στιγμή της πλήρους «αυτονόμησης της οικονομίας», ως «νίκη της αυτόνομης οικονομίας». Ωστόσο, από το δεκαετία του 1960 κι έπειτα, τα πορίσματα της σύγχρονης εθνολογίας και ανθρωπολογίας υπήρξαν συντριπτικά γι' αυτή τη λαϊκή δοξασία. Δεν έχω εδώ το χρόνο ν' αναφερθώ διεξοδικότερα στο εμπειριστατωμένο έργο εκείνων των εθνολόγων και ανθρωπολόγων που κλόνισαν συθέμελα τις μαρξιστικές – και κατ' επέκταση ντεμπορικές – ιδέες περί «οικονομίας». Θ' αναφέρω μόνο το *Πολιτισμός και πρακτικός λόγος*, του Μάρσαλ Σάλινς, το *Βία και ιερό*, του Ρενέ Ζιράρ, και βέβαια το *Η αρχαιολογία της βίας. Ο πόλεμος στις πρωτόγονες κοινωνίες*, του Πιέρ Κλαστρ.

Εκείνο που κατέδειξαν όλοι αυτοί, είναι κατ' αρχήν πως *ουδέποτε* «η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπήρξε η πραγματική ασυνείδητη ιστορία, που οικοδόμησε και τροποποίησε τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπινων ομάδων σαν συνθήκες επιβίωσης και επέκτασης αυτών των συνθηκών», όπως ισχυριζόταν ο Ντεμπόρ. Κατέδειξαν επίσης ότι η περίφημη «επιβίωση», δεν υπήρξε ούτε «συνειδητό» ούτε κι «ασυνείδητο» μέλημα των πρωτόγονων κοινωνιών. Ο Πιέρ Κλαστρ, για παράδειγμα, αποδεικνύει πως, εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο και μάλιστα όπως το επικαλείται ο Ντεμπόρ και οι μαρξιστές γενικότερα, τότε η πρωτόγονη κοινωνία δεν θα ξόδευε τόσο *αφειδώς* τις δυνάμεις της στο πόλεμο, όπως δείχνουν όλα τα διαθέσιμα ντοκουμέντα. Πολύ δε περισσότερο που δεν πολέμουσαν διεκδικώντας «υλικά αγαθά», π.χ. για το ποιός θα φάει πρώτος το αγριογούρουνο, αλλά για λόγους που ανήκουν σε μια *εντελώς άλλη τάξη πραγμάτων*: στην επιβεβαίωση και διατήρηση της «πολιτικής» αυτονομίας τους, δηλαδή στην επιβεβαίωση των *θεσμών-δεσμών* τους.

Τέλος, σε συνάρτηση με αυτό, εκείνο που κατέδειξαν πληθωρικά οι σύγχρονοι αυτοί εθνολόγοι και ανθρωπολόγοι, είναι ότι όλη αυτή η δοξασία περί «οικονομίας», «ικανοποίησης των υλικών αναγκών», «επιβίωσης» (με τα συμπαρομαρτούντα τους περί «ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων», κ.ο.κ.), συνιστούν μια επαίσχυντη απόπειρα *βιολογικοποίησης του κοινωνικού και του πολιτικού* –αυτήν ακριβώς τη βιολογικοποίηση που υπάρχει στην *Κοινωνία του θεάματος* και που ο Άνσελμ Γιάπε τράβηξε στα άκρα της ισχυριζόμενος, ότι τελικώς οι ιδέες του Ντεμπόρ παρέχουν «τουλάχιστον ένα πλεονέκτημα για το απελευθερωτικό σχέδιο: για πρώτη φορά μπορεί να κινητοποιήσει προς όφελός του το ένστικτο της επιβίωσης» (Α. Γιάπε, *Γκυ Ντεμπόρ*, σελ. 187).

Αυτή η απόπειρα βιολογικοποίησης του κοινωνικο-πολιτικού είναι πραγματικά επαίσχυντη, διότι όλες αυτές οι δοξασίες περί «οικονομίας» τυλίγουν το κοινωνικό-πολιτικό-θεσμικό ζήτημα με τον αδιαπέραστο μανδύα μιας «τυφλής μοίρας» ... κι αυτό ανεξάρτητα από το εάν κάποιος την αποδέχεται παθητικά ή επιδιώκει να τη γκρεμίσει επαναστατικά.

7. Η θεωρία του «θεάματος» σαν ομίχλη

Αντίθετα από αυτές τις δοξασίες του 19ου αιώνα, πρέπει να γνωρίζουμε πως «η ανθρώπινη κοινωνία δεν ανήκει στη φυσική αλλά στην πολιτισμική τάξη· η ανθρώπινη κοινωνία εκδιπλώνεται στο σύμπαν του κανόνα και όχι στο σύμπαν της ανάγκης· στον κόσμο του θεσμού και όχι στον κόσμο του ενστίκτου» (Πιέρ Κλαστρ, *Η αρχαιολογία της βίας*).

Αυτό άλλωστε μπορεί να γίνει κατανοητό και από μια φράση του ίδιου του Μαρξ, την οποία ωστόσο άφησε ανεκμετάλλευτη: «Παράγοντας, οι άνθρωποι δεν σχετίζονται μόνο με τη φύση. Δεν παράγουν παρά εφόσον συνεργαστούν μ' έναν ορισμένο τρόπο και ανταλλάξουν τις δραστηριότητές τους» (*Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, 1849). Ανάλογα είπε και στη *Γερμανική ιδεολογία* ... αλλά ούτε κι ο ίδιος τα άκουσε.

Τι σημαίνει αυτό, εάν δεν το δούμε με το μάτι των «οικονομικών» δοξασιών; Σημαίνει ότι, ακόμα και για ν' αντιμετωπίσουν τη «φυσική πίεση» (Ντεμπόρ), οι άνθρωποι οφείλουν πρωτίστως να *συνεργαστούν*, δηλαδή να *οργανωθούν αναμεταξύ τους ως άνθρωποι*. Σημαίνει δηλαδή ότι, στον άνθρωπο, ακόμα και η ικανοποίηση της πείνας, *περνάει από τον κόσμο των θεσμών-δεσμών και της πολιτισμικής τάξης* –όχι από τον κόσμο της ανάγκης και του ενστίκτου. Σημαίνει πως η *ποιότητα* μιας ανθρώπινης κοινωνίας δεν συναρτάται με το «επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων» και της «οικονομίας» της, αλλά με την *ποιότητα των θεσμών-δεσμών* που έχει διαπλάσει και διαπλάθει.

Πού λοιπόν βρίσκεται ο κόσμος των θεσμών, το θεσμικό ζήτημα, η παραγωγή θεσμών-δεσμών μέσα στη ντεμπορική θεωρία του «θεάματος», κατά την οποία «η οικονομία» και η «ασυνείδητη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων» μάς έχει «ολοκληρωτικά καθυποτάξει»; Δεν βρίσκεται πουθενά! Τα πάντα είναι «θέαμα» ή, αργότερα, τα πάντα είναι «σκηνοθεσία»! Το πώς ακριβώς πραγματοποιείται, θεσμικά-κοινωνικά-πολιτικά, ο αποκλεισμός των ανθρώπων από την οργάνωση και το μετασχηματισμό της ζωής, τυλίγεται κάτω από ένα πέπλο ομίχλης εντυπωσιακών λέξεων και συνθηματολογικών φράσεων.

Έτσι όμως η *Κοινωνία του θεάματος* δεν αποκαλύπτει την «ακριβή φύση» του υπάρχοντος κόσμου, αλλά μάλλον την προδιάθεση και λειτουργία του ίδιου του Ντεμπόρ ως διανοουμένου-δημαγωγού, δηλαδή ενός ανθρώπου που ανακατεύει ποικίλες ιδεολογικές κατασκευές και δοξασίες σε ένα αμάλγαμα με αξιώσεις *απόλυτης αλήθειας*, ώστε να παράσχει στις μάζες οδοδείκτες για εύκολο προσανατολισμό.

8. Επικοινωνία, διάλογος, γιορτές και καταστάσεις

Αυτό θα γίνει ίσως ακόμα πιο σαφές, εάν παρατηρήσουμε το εξής: τυλίγοντας τον κόσμο των θεσμών-δεσμών με την ομίχλη του «θεάματος», ο Ντεμπόρ άφησε κατά κάποιον τρόπο *ορφανά και αδικαιώτα*, μέσα στο βιβλίο του, όλα όσα έλεγε κι εκεί και αλλού περί «επικοινωνίας», «διαλόγου», «γιορτής» και «κατασκευής καταστάσεων» –δίνοντας έτσι το δικαίωμα στον Άνσελμ Γιάπε να τα πετάει όλ' αυτά διαμιάς στο καλάθι των αχρήστων σαν «οντολογικές» κι «αριστεριστικές» παραφυάδες και παρεκκλίσεις.

Πράγματι, εάν και για όσο η οικονομία συνιστά «ασυνείδητα» τη «βάση» των ανθρώπινων προσπαθειών στην ιστορία, τότε η μόνη επικοινωνία, ο μόνος διάλογος και οι μόνες «καταστάσεις» που αξίζουν κι έχουν νόημα, είναι ασφαλώς εκείνες που μάς βοηθούν να συνειδητοποιήσουμε αυτή την «ασυνείδητη βάση». Να συνειδητοποιήσουμε όμως τι; ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες και προσπάθειες καθορίζονται από τη «φυσική πίεση» και την «επιβίωση»; Να συνειδητοποιήσουμε ότι μάς λείπουν οι επαρκείς «υλικοτεχνικές υποδομές»; Μα τότε, τό μόνο που μπορούμε να κάνουμε μ' αυτή τη συνειδητοποίηση είναι να παλέψουμε για την ... «πλήρεια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», ούτως ώστε να απαλλαγούμε από τη «φυσική πίεση» και την «επιβίωση». Κοντολογίς, η δικαίωση της «επικοινωνίας», του «διαλόγου», της «γιορτής» και των «καταστάσεων» βρίσκεται έξω από αυτές, στις αντικειμενικές κι απρόσωπες υλικοτεχνικές «υποδομές». Ζήτω ... η βιομηχανία κι ο σταχανοβισμός!

Ο μόνος λόγος που ο Ντεμπόρ δεν υιοθετεί αυτό το σύνθημα, είναι - εκτός από τη δηλωμένη απέχθειά του για την εργασία βεβαίως- ότι θεωρεί πως οι παραγωγικές δυνάμεις έχουν πλέον αναπτυχθεί τόσο πολύ, ώστε μπορούμε λ.χ. να φτιάχνουμε «καταστάσεις» χωρίς να νοιαζόμαστε για μια περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Ζήτω ... η αυτοματοποίηση! Έτσι όμως, παρά τα φαινόμενα, η *δικαίωση της «κατασκευής καταστάσεων»*, της επικοινωνίας και του διαλόγου, τοποθετείται και πάλι *έξω από* αυτές: στην «αυτοματοποίηση».

Τοποθετώντας στο κέντρο του υπάρχοντος κόσμου το «θέαμα», αντί του αποκλεισμού, και μάλιστα το «θέαμα» ως «θρίαμβο της αυτόνομης οικονομίας», ο Ντεμπόρ -όπως και ο Μαρξ- αφ' ενός μεν βιολογικοποίησε κι έκανε έτσι αδιαπέραστο το μόνο πραγματικά «κεντρικό» ζήτημα του κόσμου, το ζήτημα της πολιτισμικής τάξης και των θεσμών. Αφ' ετέρου, άφησε έτσι *αδικαίωτο*, τόσο στο παρελθόν όσο και στο *σήμερα*, όλο εκείνο το *κατ' εξοχήν ανθρώπινο* κομμάτι της καταστασιακής και γενικά της ανθρώπινης εμπειρίας, που έχει να κάνει *άμεσα* με το κεντρικό ζήτημα της πολιτισμικής τάξης και των θεσμών-δεσμών και την *ποιότητά* τους, με τα οποία συναρτάται η ποιότητα και το νόημα της «επικοινωνίας», του «διαλόγου» και της «γιορτής».

Έτσι όμως άφησε *αδικαίωτη* και κάθε προσπάθειά μας να βρούμε, να ελέγξουμε και να στηρίξουμε *την ποιότητα και το νόημα των συναντήσεών μας*, των συζητήσεών μας, των συνεργασιών μας, ακόμα κι αυτής εδώ της συνάθροισης ετούτη τη στιγμή.

9. Ο κόσμος σαν έρμαιο και σαν φάντασμα

Αυτή η τόσο άδοξη κατάληξη της τόσο πολλά υποσχόμενης ντεμπορικής θεωρίας του «θεάματος» –κατάληξη που συνδέεται άλλωστε άμεσα με το γεγονός ότι αυτή η θεωρία κατάντησε εν πολλοίς, παρά τις προειδοποιήσεις του Ντεμπόρ, να εκχυδαϊστεί σε μια «κενή φόρμουλα κοινωνιολογικοπολιτικής ρητορείας για να εξηγήσει και να καταγγείλει αφηρημένα τα πάντα» (Κ.τ.Θ. § 203)–, φέρνει στην επιφάνεια ένα πραγματικά *καυτό* ζήτημα, που έχει να κάνει με όλες τις διανοητικές θεωρητικοποιήσεις αυτού του είδους. Το ζήτημα αυτό αφορά στην ανάγκη αυτών των θεωρητικοποιήσεων να παράσχουν μια *ακλόνητη θετική-αντικειμενική-απρόσωπη αλήθεια*, δηλαδή *εύκολους οδοδείκτες για τις λαϊκές μάζες*.

Για το σκοπό αυτό λοιπόν, τούτες οι θεωρητικοποιήσεις, κατά τρόπο ανάλογο της αστρολογίας, προτείνουν και θεμελιώνουν την ιδέα ότι:

- ο κόσμος, η ζωή και η ιστορία δεν είναι, «σε τελική ανάλυση», παρά έρμαιο κάποιων *απρόσωπων αντικειμενικών δυνάμεων*, μεταξύ των οποίων εξέχουσα

θέση κατέχει, από το 19ο αιώνα κι έπειτα, η επιστημονικοφανής «οικονομία» (όπως παλιότερα τα «άστρα»).

- οι σκέψεις μας, οι αγωνίες μας, οι συναντήσεις μας, οι συζητήσεις μας, οι συνεργασίες μας, οι καταστάσεις μας και οι γιορτές μας, δεν είναι παρά εν πολλοίς παραπλανημένες «υπερδομές» ή «εποικοδομήματα» αυτών των απρόσωπων αντικειμενικών «υποδομών», ... δηλαδή «πράγματα» *αδικαίωτα*.
- ουσιαστικά, αυτό που έχουμε να σκεφτούμε και να κάνουμε, αυτό για το οποίο έχουμε να αγωνιούμε σαν άνθρωποι μεταξύ ανθρώπων, *δεν βρίσκεται στην ποιότητα των θεσμών-δεσμών μας αλλά σε κάποιες τις απρόσωπες αντικειμενικές «υπερδομές», δηλαδή*
- στη «συνειδητοποίησή» τους, είτε τις ονομάζουμε «άστρα», είτε «επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων», είτε «αυτόνομη οικονομία» και «θέαμα».

Έτσι όμως, και παρά τα φαινόμενα, *δεν τίθεται ουσιαστικά ζήτημα αλλαγής του κόσμου!* Αντίθετα, το μόνο ζήτημα που τίθεται είναι, είτε ν' αποδεχτούμε ολοκληρωτικά τον κόσμο, είτε να τον απορρίψουμε ολοκληρωτικά. Αλλά ένας κόσμος που θα πρέπει είτε να τον αποδεχτείς ολοκληρωτικά είτε να τον απορρίψεις ολοκληρωτικά, δεν είναι πλέον ένας πραγματικός, ζωντανός κόσμος. Είναι μια *φαντασμαγορική ιδέα* περί του κόσμου, ένας κόσμος-*φάντασμα*.

Δεν μπορώ να επεκταθώ εδώ στις μανιχαϊστικές και γνωστικιστικές καταβολές αυτού του τρόπου σκέψης και αντίληψης του κόσμου, της ιστορίας και της ζωής. Εκείνο που θα υπογραμμίσω μόνον, είναι οτι, έτσι και παρά τα φαινόμενα, δεν τίθεται ουσιαστικά ζήτημα ούτε αλλαγής του εαυτού μας, δηλαδή «κριτικής της καθημερινής ζωής» όπως έλεγαν οι πρώτοι καταστασιακοί. Αντίθετα, τό μόνο ζήτημα που τίθεται σ' αυτό το επίπεδο είναι, είτε ν' αποδεχτούμε ολοκληρωτικά τον εαυτό μας, είτε να τον απορρίψουμε ολοκληρωτικά.

Συγκεκριμένα μάλιστα, εκείνο που παρατηρούμε στην περίπτωση συναρπαγής από τέτοιου είδους θεωρητικοποιήσεις είναι, μια ολοκληρωτική απόρριψη του εαυτού στην περίπτωση ολοκληρωτικής αποδοχής του κόσμου, και μια ολοκληρωτική αποδοχή του εαυτού σε περίπτωση ολοκληρωτικής απόρριψης του κόσμου. Ο «αυτο-πανηγυριζόμενος» Γκυ Ντεμπόρ υπήρξε ασφαλώς το υπόδειγμα αυτής της δεύτερης εκδοχής.

Μόνο που, ένας εαυτός που θα πρέπει είτε να τον αποδεχτείς ολοκληρωτικά είτε να τον απορρίψεις ολοκληρωτικά, δεν είναι ένας *πραγματικός, ζωντανός εαυτός, με πνεύμα, σάρκα και οστά*. Είναι μια *φαντασμαγορική ιδέα* περί εαυτού, ένας εαυτός-*φάντασμα*, ένας εαυτός που είτε θα πρέπει να τσαλακώσεις σαν παλιόχαρτο άνευ αξίας προς χάριν της ολοκληρωτικής αποδοχής του κόσμου-φάντασμα, είτε θα πρέπει ν' αποθαυμάσεις σαν άλλο «πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέι» προς χάριν της ολοκληρωτικής απόρριψης του κόσμου-φάντασμα.

Επίλογος

Τι μπορούμε λοιπόν, έπειτα απ' όλα αυτά, να απορρίψουμε και τι να συγκρατήσουμε σήμερα από τις θέσεις του Ντεμπόρ;

Κατά τη γνώμη μου, θα πρέπει να απορρίψουμε το βιβλίο *Η κοινωνία του θεάματος* και τη θεωρία του «θεάματος» που μάς προτείνει σαν την τέλεια κριτική του υπάρχοντος κόσμου. Να την απορρίψουμε *στο βαθμό που*, αντίθετα από τις φιλοδοξίες του εμπνευστή της, δεν επεξηγεί ικανοποιητικά την κατεστημένη κοινωνία, δεν αποκαλύπτει το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου, δεν κατονομάζει την ακριβή φύση του, δεν πρόκειται καν περί αληθινής θεωρίας, αλλά περί απλής συνθηματολογίας, με μόνη έγνοια την παροχή εύκολων οδοδεικτών για τις λαϊκές μάζες.

Μπορούμε όμως να συγκρατήσουμε εκείνα που ο Γκυ Ντεμπόρ προσπάθησε να πει για το «θέαμα» στις προηγούμενες απόπειρές του, όταν εστίαζε ακόμη στο ζήτημα του αποκλεισμού.

Μπορούμε να συγκρατήσουμε ότι, εστιάζοντας στο ζήτημα του αποκλεισμού – δηλαδή στο ζήτημα της σχέσης κάθε ανθρώπου ή ομάδας με το Άλλο–, είναι δυνατόν να εστιάσουμε και πάλι στο κατ' εξοχήν ανθρώπινο ζήτημα της πολιτισμικής τάξης και των θεσμών-δεσμών.

Μπορούμε ακόμα να συγκρατήσουμε ότι, εστιάζοντας ξανά εκεί, δεν έχουμε πολλά να πάρουμε από τον Ντεμπόρ του 1967 κι εντεύθεν αλλά έχουμε κάτι να πάρουμε από τον Ντεμπόρ του 1957 και του 1963, τον Ντεμπόρ που ασχολούνταν θερμά ακόμα με το ζήτημα της «επικοινωνίας», του «διαλόγου», της «γιορτής» και της «κατασκευής καταστάσεων».

Μπορούμε επίσης, σκύβοντας ξανά σ' εκείνες τις πρώτες απόπειρες του Ντεμπόρ και των καταστασιακών, να δούμε όχι μόνο πόσο αδικαιώτες έμειναν στη συνέχεια από τον ίδιο, αλλά και πόσο πρωτόλειες, αδούλευτες κι αποσπασματικές υπήρξαν και παρέμειναν έως τέλους.

Τέλος, εστιάζοντας και πάλι στο θεσμικό ζήτημα του «αποκλεισμού», μπορούμε ν' αναρωτηθούμε εάν είναι ποτέ δυνατόν να το επιλύσουμε υιοθετώντας σκέψεις, ιδέες, οργανωτικές μορφές, θεσμούς-δεσμούς και πρακτικές κάθε λογής (κι ανεξάρτητα από το επαναστατικό ή μη ιδεολογικό τους περίβλημα), οι οποίες διαιωνίζουν τον αποκλεισμό, αντικαθιστώντας κάποιες παλιότερες μορφές του με κάποιες άλλες, νεότερες και... «επαναστατικές».

Γιάννης Δ. Ιωαννίδης

Βιβλιογραφία

Γκυ Ντεμπόρ, – *Η Κοινωνία του Θεάματος*, μετάφραση Μαρία Ζάκκα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1972

– *Η Κοινωνία του Θεάματος*, μετάφραση Πάνος Τσαχαγιέας, Ελεύθερος Τύπος, 1990

Το Ξεπέρασμα της Τέχνης, Ανθολογία κειμένων της *Internationale Situationniste*, ανθολόγηση—μετάφραση Γιάννης Δ. Ιωαννίδης, Ύψιλον/βιβλία, 1985, 1991

Μάρσαλ Σάλινς, *Πολιτισμός και Πρακτικός Λόγος*, μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2003

Άνσελμ Γιάπε, *Γκύ Ντεμπόρ*, μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Ελεύθερος Τύπος, 1998

Πιέρ Κλαστρ, *Αρχαιολογία της Βίας*, *Ο πόλεμος στις πρωτόγονες κοινωνίες*, μετάφραση Βασίλης Κούγκουλος, Έρασμος, 2004